

TÌM HIỂU LỊCH SỬ NGHIÊN CỨU QUAN HỆ GIỮA CÁCH MẠNG VIỆT NAM VÀ HOA KỲ GIAI ĐOẠN 1940 - 1945

ThS. Nguyễn Văn Hoàn, Lê Văn Dũng^(*)

Tóm tắt: Trong những năm 1940-1945, giữa cách mạng Việt Nam và Hoa Kỳ đã có những mối quan hệ tốt đẹp trên một số lĩnh vực như chính trị, quân sự, thông tin và đã đạt được những thành tựu nhất định, góp phần thực hiện mục tiêu chung trong sự nghiệp đấu tranh chống chủ nghĩa phát xít ở Á Đông. Kết quả nghiên cứu lịch sử quan hệ giữa cách mạng Việt Nam và Hoa Kỳ giai đoạn này có thể trở thành nguồn tư liệu tham khảo cho những ai quan tâm tới vấn đề này.

1. Mở đầu

Quan hệ, hợp tác để cùng đạt được mục tiêu cùng phát triển là điều quan trọng và cần thiết cho nhân loại để cùng tồn tại. Việt Nam và Hoa Kỳ từ rất sớm trong lịch sử đã tìm đến nhau vì mục đích hòa bình, hợp tác. Để tìm hiểu về truyền thống bang giao “*cầu hòa nước lớn, võ về nước nhỏ*” trong lịch sử dân tộc và sách lược “*thêm bạn bớt thù*” của cách mạng như Chủ tịch Hồ Chí Minh đã từng nói: *Dân ta phải biết sử ta/Cho tường gốc tích nước nhà Việt Nam*, bài viết tìm hiểu và hệ thống hóa những tài liệu của Việt Nam và quốc tế bàn luận trực tiếp và gián tiếp vấn đề quan hệ giữa cách mạng Việt Nam và Hoa Kỳ giai đoạn 1940-1945 với mong muốn cung cấp thư mục tham khảo cho những ai quan tâm tới vấn đề này.

2. Tình hình nghiên cứu mối quan hệ giữa cách mạng Việt Nam và Hoa Kỳ giai đoạn 1940 - 1945

Vấn đề quan hệ giữa cách mạng Việt Nam và Hoa Kỳ, nhất là trong giai đoạn trước Cách mạng Tháng Tám còn chưa được nghiên cứu nhiều. Các học giả nghiên cứu về mối quan hệ này trong và ngoài nước cũng đã công bố một số công trình về quan hệ Việt - Mỹ nhưng tập trung vào giai đoạn 1954 trở về hiện nay, bởi đây là thời kỳ mà về mặt tư liệu cũng như vấn đề nghiên cứu tương đối rõ nét.

Hiện nay, chưa có công trình nào nghiên cứu một cách chuyên sâu và toàn diện về vấn đề quan hệ giữa cách mạng Việt Nam và Hoa Kỳ giai đoạn 1940-

^(*) Trường Đại học Kinh tế - Đại học Đà Nẵng.

1945. Các công trình nghiên cứu đã xuất bản chủ yếu đề cập một cách khái quát, hoặc liên quan rất ít đến vấn đề quan hệ Việt - Mỹ giai đoạn này, hoặc những công trình không phải chủ tâm nghiên cứu về quan hệ Việt - Mỹ với tư cách là đối tượng chính mà chỉ là bộ phận nhỏ trong nghiên cứu của mình. Tuy nhiên, đối với những nghiên cứu về quan hệ Việt - Mỹ ở các thời kỳ khác lại đạt được kết quả quan trọng, làm cơ sở nhận thức cho những nghiên cứu tiếp theo.

Nghiên cứu về mối quan hệ giữa Việt Nam và Hoa Kỳ đã được đề cập ở nhiều góc độ khác nhau. Vấn đề quan hệ giữa cách mạng Việt Nam với Hoa Kỳ cũng có nhiều tài liệu liên quan.

Nhóm thứ nhất, là các công trình nghiên cứu của các học giả trong nước trong 7 thập kỷ qua đã có những đóng góp quan trọng.

Có thể coi nội dung của những nghiên cứu này là những nghiên cứu nền tảng cho những nghiên cứu về quan hệ Việt Nam và Hoa Kỳ của các tác giả sau này. Trong những công trình đi tiên phong phải kể đến cuốn sách “*Chủ tịch Hồ Chí Minh với công tác ngoại giao*”, xuất bản năm 1990. Với lập luận chặt chẽ, nhóm tác giả do Vũ Khoan chủ biên đã trình bày những hoạt động ngoại giao tích cực, chủ động sáng tạo, không biết mệt mỏi của lãnh tụ Hồ Chí Minh trong sự nghiệp chống chủ nghĩa phát xít, chủ nghĩa đế quốc ở Việt Nam từ năm 1941 đến 1969. Công trình “*Ngoại giao Việt Nam 1945-1995*” (2004) của tác giả Lưu Văn Lợi đã khái quát những hoạt động ngoại giao của cách mạng Việt Nam trong 50 năm từ khi Nhà nước cách mạng ra đời đến khi mở cửa hội nhập và quan hệ với tất cả các nước lớn trên thế giới. Tác giả Phạm Thu Nga trên cơ sở luận án tiến sĩ của mình đã xuất bản công trình “*Quan hệ Việt - Mỹ 1939 – 1954*” (2004) cuốn sách đề cập đến mối quan hệ giữa Việt Nam và Hoa Kỳ trong một tổng thể chung, không phân biệt và sắp xếp theo từng lĩnh vực quan hệ, đây được xem là một trong những tài liệu quan trọng. Phạm Xanh với công trình “*Góp phần tìm hiểu lịch sử quan hệ Việt Nam - Hoa Kỳ*” (2009) là tuyển tập những bài viết tái hiện lại mối quan hệ giữa Việt Nam và Hoa Kỳ từ thế kỷ XVIII đến thập kỷ 40 của thế kỷ XX và những chuyển biến của mối quan hệ này cho đến thập kỷ đầu của thế kỷ XXI. Tuy nhiên,

cuốn sách chưa làm rõ quan hệ giữa cách mạng Việt Nam với Hoa Kỳ trên những lĩnh vực cụ thể trong giai đoạn 1940-1945.

Đề cập đến quan hệ giữa cách mạng Việt Nam và Hoa Kỳ cũng được trình bày ở các mức độ khác nhau trong một số cuốn sử chuyên đề. Có thể kể đến cuốn “*Cách mạng Tháng Tám 1945*” (1971) của Ban Nghiên cứu Lịch sử Đảng Trung ương; “*Lịch sử quân đội nhân dân Việt Nam*” (1977), “*Năm mươi năm hoạt động của Đảng Cộng sản Việt Nam*” (1979), “*Lịch sử Đảng Cộng sản Việt Nam tóm tắt*” (1985) của Viện Lịch sử Đảng, “*Lịch sử chiến tranh thế giới thứ hai*” (1985) của Nguyễn Huy Quý; “*Ý nghĩa thời đại của chiến thắng phát xít Hít-le và quân phiệt Nhật Bản*” (1985) của tập thể tác giả Viện Mác-Lênin; “*50 năm Quân đội nhân dân Việt Nam*” (1995) của Viện Lịch sử quân sự Việt Nam; Nguyễn Văn Hồng: *Mấy vấn đề về lịch sử châu Á và lịch sử Việt Nam một cách nhìn* (2001); “*Một số chuyên đề lịch sử thế giới*” (2002) do Vũ Dương Ninh chủ biên, “*Ngoại giao Việt Nam 1945-2000*” (2002) do Nguyễn Đình Bin chủ biên; Nguyễn Văn Khoan: *Bác Hồ ở Hoa Nam* (2004); “*Tìm hiểu chủ trương đối ngoại của Đảng thời kỳ 1945-1954*” (2005) của Vũ Quang Hiến, “*Bí mật đội quân lê dương Pháp - Tư liệu nước ngoài*” (2007) của Đào Ngọc Ninh đã làm rõ tình trạng bi thảm của quân Pháp sau sự kiện Nhật đảo chính độc chiếm Đông Dương (9-3-1945) và tình trạng khan hiếm thông tin về tình hình Đông Dương của lực lượng Đồng minh.

Tác phẩm “*Pháp tái chiếm Đông Dương và chiến tranh lạnh*” (2002) của Lưu Văn Lợi, Nguyễn Hồng Thạch đã trình bày tham vọng duy trì sự cai trị Đông Dương của nhóm thực dân trong chính quyền Pháp. Nguyễn Khắc Huỳnh: *Ngoại giao Việt Nam phương sách và nghệ thuật đàm phán* (2006). Công trình “*Việt Nam - Thế giới và hội nhập*” (2007) của GS. Vũ Dương Ninh là tuyển chọn trên 70 bài viết về quan hệ quốc tế, trong đó gợi mở nhiều ý tưởng cho nghiên cứu. “*Các vấn đề nghiên cứu về Hoa Kỳ*” (2011) do Nguyễn Thái Yên Hương và Tạ Minh Tuấn đồng chủ biên là tuyển tập 61 bài viết trình bày về lịch sử văn hóa xã hội, kinh tế, hệ thống pháp luật, chính trị và chính sách đối ngoại của Hoa Kỳ.

Vũ Dương Huân với tác phẩm “*Tư tưởng Hồ Chí Minh về ngoại giao*” (2005), “*Ngoại giao và công tác ngoại giao*” (2009) là công trình giới thiệu một cách có hệ thống các nội dung của ngoại giao như: các khái niệm ngoại giao, cơ quan đại diện ngoại giao, thư tín ngoại giao, tiếp xúc ngoại giao. “*Vận dụng tư tưởng đối ngoại Hồ Chí Minh thời kỳ hội nhập quốc tế*” (2009) của Ban Nghiên cứu Lịch sử Bộ Ngoại giao là hợp tuyển các tiểu luận nghiên cứu vận dụng tư tưởng Hồ Chí Minh trong công tác đối ngoại hiện nay. Công trình “*Chiến sĩ quốc tế Hồ Chí Minh - Hoạt động thực tiễn và lý luận cách mạng*” (2010) của cố GS.TS. Phan Ngọc Liên đã nghiên cứu sâu sắc về thời đại, những hoạt động và tư tưởng Hồ Chí Minh về những vấn đề quốc tế.

Nhóm thứ hai, là các công trình của nước ngoài đề cập đến quan hệ Việt Nam - Hoa Kỳ trong giai đoạn 1940-1945.

Trong tương quan với số lượng các công trình nghiên cứu đề cập đến giai đoạn sau, thì giai đoạn 1940-1945 chiếm vị trí khiêm tốn. Hiểu biết về quan hệ giữa cách mạng Việt Nam và Hoa Kỳ giai đoạn này trên một số phương diện còn ở mức độ khái quát. Tuy nhiên gần đây, đã có một số bài viết, công trình khảo cứu về các vấn đề liên quan đến đề tài. Tiêu biểu như công trình “*Nước Mỹ và Đông Dương từ Rudoven đến Ních-xon*” (1986) được dịch từ nguyên bản “*The United States and Indochina from FDR to Nixon*” của Peter A.Poole năm 1973 đã dành chương đầu để trình bày quan điểm quốc tế hóa và ủy trị Đông Dương của Tổng thống Hoa Kỳ Roosevelt những năm 1941-1945. Công trình “*The Cold War and After - Prospect for Pearce*” (*Chiến tranh Lạnh và sau đó - Triển vọng cho hòa bình*), MIT Press 1993 là hợp tuyển các nghiên cứu về nguồn gốc, diễn biến và hậu chiến tranh lạnh của các học giả phương Tây. Đặc biệt tác phẩm “*Why Viet Nam*” (2008) của cựu Đại tá Archimedes L.A.Patti, người chỉ huy lực lượng OSS đóng ở Côn Minh (Trung Quốc) giai đoạn 1942-1945. Công trình đã trình bày khá rõ quá trình hợp tác thân thiện giữa lực lượng Mỹ ở Trung Quốc với Hồ Chí Minh, Mặt trận Việt Minh trong cuộc chiến chống phát xít Nhật ở Đông Dương. Đây là

một tài liệu nguồn rất quan trọng cho phép có sự phân tích ngoại giao của nhiều phía.

Công trình “*OSS và Hồ Chí Minh - Đồng minh bất ngờ trong cuộc chiến chống phát xít Nhật*” (2007) của Dixee R. Bartholomew Feis đã trình bày mối quan hệ giữa tổ chức tình báo OSS ở Nam Trung Quốc với Việt Minh và Hồ Chí Minh theo quan điểm duy lý, thực chứng của người Mỹ một cách bất ngờ khi trở thành Đồng minh chống Nhật ở Đông Dương trong Thế chiến thứ hai. Đây là công trình quý, khai thác tư liệu đa dạng và có thể kế thừa thành quả nghiên cứu để giải quyết vấn đề đặt ra.

Công trình “*Lịch sử chiến tranh - Trận thế giới đại chiến lần thứ hai*” (1952) của Tướng L.M.Chassin - Tổng tư lệnh không quân Pháp ở Viễn Đông, là tác phẩm sử học đặc biệt quý hiếm, đã được Viện Hàn lâm khoa học Pháp trao thưởng cho công trình nghiên cứu khoa học xã hội xuất sắc. Với độ dày trên 900 trang chữ tiểu, công trình đã trình bày toàn bộ cuộc thế chiến thứ hai từ nguyên nhân, diễn biến chiến sự, hoạt động ngoại giao kết thúc chiến tranh. Trong đó, có rất nhiều tư liệu và kiến giải tường minh về quan hệ quốc tế để nghiên cứu.

Đồng thời có một số công trình như “*A History of Japan*” (1997) của Mason & Caiger, “*Nhật Bản trong chiến tranh Thái Bình Dương*” (2004) của các học giả Nhật Bản, “*Chiến lược diễn biến hòa bình của Mỹ*” (1993) của tập thể các nhà nghiên cứu Trung Quốc, “*Chiến tranh và chống chiến tranh*” (1995) của Alvin và Heidi Toffler, “*Sự đảo lộn của thế giới địa chính trị*” (1996) của Maridôn Tuareno, “*Paris - Sài Gòn - Hà Nội*” (2003) của Philippe Devillers, “*Những sự kiện lớn trong lịch sử Hoa Kỳ*” (2005) của Ted Yanak & Pam Cornelison đã dành hơn 2000 mục từ giải đáp những vấn đề trong lịch sử Hoa Kỳ từ thời lập quốc đến nay. Công trình “*Lịch sử Hoa Kỳ những vấn đề quá khứ*” của Irwin Unger đã cung cấp bức tranh toàn cảnh vừa hoành tráng, vừa sinh động kèm theo những nhận định khách quan về đất nước, con người Hoa Kỳ trên từng cột mốc lịch sử thăng trầm, khi vinh quang, lúc suy sụp đau buồn của một quốc gia hùng mạnh. “*Lịch sử chiến tranh*” (2006) của Geoffrey Parker, “*Lịch sử dân tộc Mỹ*”

(2007) của Howard Zinn, “*Sự mù quáng của Tướng Đờ Gôn đối với cuộc chiến ở Đông Dương*” (2008) của Pierre Quatrepoint, “*Cuộc chiến bí mật của Roosevelt - FDR và hoạt động gián điệp trong Thế chiến II*” (2009) của Joseph E. Persico, “*Bách khoa toàn thư về chiến tranh*” (2011) do Robin Cross chủ biên,... đã trình bày khái quát hoạt động đối ngoại của Hoa Kỳ liên quan ít nhiều đến hướng nghiên cứu của đề tài

Thực trạng nước Mỹ (1995) là công trình được hai tác giả Annice Lennkh và Mariefance Toinet xem xét, đánh giá theo cách nhìn riêng mà phần nhiều là dưới ảnh hưởng của người Pháp. Tuy nhiên, xét về mục đích cung cấp những hiểu biết tổng hợp, sát thực tế thì đây là cuốn sách được dư luận đánh giá cao. Bruce W. Jentleson: *Chính sách đối ngoại Hoa Kỳ động cơ của sự lựa chọn trong thế kỷ XXI* (2004); William A. Degregorio: *Bốn mươi ba đời tổng thống Hoa Kỳ* (2006) cung cấp các dữ liệu về chính quyền Mỹ cũng như các đời Tổng thống từ khi độc lập đến năm 2006.

Nhóm thứ ba, là các bài viết của các tác giả trên các tạp chí chuyên ngành như:

Nguyễn Quốc Hùng: *Mặt trận Việt Minh và những khía cạnh quốc tế*, Tạp chí *Nghiên cứu Lịch sử*, số 2-1991; Trần Lê Thanh: *Quá trình thống nhất mặt trận Việt Minh*, Tạp chí *Lịch sử Đảng*, số 2-2007; Ngô Đăng Tri: *Về chức năng của Mặt trận Việt Minh trước ngày Cách mạng Tháng Tám thắng lợi*, Tạp chí *Nghiên cứu Lịch sử*, số 2-1991; Đào Việt Trung: *Quan hệ Việt Nam - Mỹ gần đây* (7-2003)... Ngoài ra còn có rất nhiều bài viết liên quan khác, mặc dù về nội dung những bài viết đó tuy không trực tiếp bàn đến quan hệ giữa cách mạng Việt Nam và Hoa Kỳ nhưng là cơ sở nhận thức cho quá trình nghiên cứu.

3. Kết luận

Nhìn chung, nghiên cứu liên quan đến mối quan hệ giữa cách mạng Việt Nam và Hoa Kỳ của các học giả trong nước và ngoài nước đã đạt được thành tựu đáng kể. Tuy nhiên, xét trong hệ thống nghiên cứu thì mảng nghiên cứu quan hệ giữa cách mạng Việt Nam và Hoa Kỳ giai đoạn 1940-1945 có thể coi là một khoảng

trống mà các nhà nghiên cứu đi trước còn bỏ ngỏ cho thế hệ đi sau tiếp tục nghiên cứu. Vấn đề đặt ra từ bài viết là đề xuất theo hướng mở những nghiên cứu mới trên nhiều mặt và lĩnh vực để hiểu thêm lịch sử quan hệ quốc tế đặc biệt Việt - Mỹ giai đoạn này góp phần bổ sung những luận cứ khoa học cho quan hệ hai nước hiện tại và tương lai.

Tài liệu tham khảo

[1]. L.M.Chassin: *Lịch sử chiến tranh - Trận thế giới đại chiến lần thứ hai*, Lê Phan xuất bản, Sài Gòn, 1952.

[2]. William A.Degregorio: *Bốn mươi ba đời Tổng thống Hoa Kỳ*, Nxb. Văn hóa thông tin, Hà Nội, 2006.

[3]. Dixee R.Bartholomew Feis: *OSS và Hồ Chí Minh - Đồng minh bất ngờ trong cuộc chiến chống phát xít Nhật*, Nxb. Thế giới, Hà Nội, 2006.

[4]. Archimedes L.A.Patti: *Why Viet Nam (Tại sao Việt Nam)*, Nxb. Đà Nẵng, Đà Nẵng, 2001.

[5]. Phạm Thu Nga: *Quan hệ Việt - Mỹ 1939 – 1954*, Nxb. Đại học Quốc gia Hà Nội, Hà Nội, 2009.

[6]. Phạm Xanh: *Góp phần tìm hiểu lịch sử quan hệ Việt Nam - Hoa Kỳ*, Nxb. Chính trị quốc gia, Hà Nội, 2009.